

Fritidshemslärares arbete, trivsel, inkluderande arbetsätt och samverkan

– en enkätstudie i svensk fritidshemskontext

Helene Elvstrand

ph.d., docent, Linköpings universitet, helene.elvstrand@liu.se

Lina Lago

ph.d., docent, Linköpings universitet, lina.lago@liu.se

Johanna Lundqvist

ph.d., docent, Mälardalens högskola, johanna.lundqvist@mdu.se

DOI: 10.7146/fppu.v6i2.134278

<https://tidsskrift.dk/FPPU>

Resumé

Studiens syfte är att undersöka hur yrkesverksamma i fritidshem beskriver sitt arbete, sin trivsel, de inkluderande arbetssätt som används och samverkan. Detta görs med teoretisk utgångspunkt i förklaringsmodellen formuleringsarenan, transformerings- och medieringsarenan, och realiseringsarenan med fokus på vad fritidshemmets uppdrag blir i pedagogisk praktik. Data samlades in genom enkäter med yrkesverksamma (N=63) i fritidshem från olika orter i Sverige. Studiens resultat påvisar att de har ett varierat arbete, att de trivs, att de erbjuder inkludering och att de, med få undantag, sätter in stödinsatser. Mindre än hälften av dem beskriver att de erbjuds handledning och rådgivning från specialpedagog eller annan profession med specialpedagogiska kunskaper, samt att de samverkar med elevhälsa. Fritidshemmets resurser beskrivs i viss mån som otillräckliga och stödinsatserna kan många gånger anses vara för få. Förslag till vidare forskning diskuteras.

Nyckelord

Inkludering, fritidshem, elevhälsa, behov av särskilt stöd

Abstract

School-age educare teachers' work, well-being, inclusive education strategies and collaboration: a survey

The aim of this study is to investigate how professionals in School-age educare (SAEC) describe their work environment, well-being, collaboration and the education strategies used. This is done by means of a theoretical understanding model including a formulation arena, a transformation and mediation arena and a realisation arena where the focus is on the realisation arena. Empirical data was collected through surveys with professionals (N=63) in SAEC working in different Swedish cities. The result of the study shows that they have a multifaceted work, that they are content/happy, that they provide inclusive education and support measures. Less than half of those surveyed describe that they receive adequate supervision and advice from a special needs educator or other profession with special needs education knowledge and that they collaborate with the School health services. The resources of the SAEC are to some extent perceived as insufficient and the support measures are often too limited. Suggestions for further research are discussed.

Keywords

Inclusion; School-age educare (SAEC); School health services; Special educational needs

Inledning

Fritidshem i Sverige är en verksamhet för elever¹ i åldrarna sex till tolv år (Skollagen, 2010:800) och är unik i sitt slag även om delvis motsvariga verksamheter finns i exempelvis Danmark och Norge. Där kallas de Skolefritidsordning (SFO). Det är inte obligatoriskt att gå i fritidshem men de flesta elever (SOU, 2020:34) gör det under någon period i sin tidiga skolgång. Rätten till fritidshem regleras lagmässigt av vårdnadshavarens omsorgsbehov även om det finns kommuner som erbjuder alla elever en fritidshemsplats. Elever som anses ha behov av fritidshemsverksamhet kan få beviljad tid även om vårdnadshavare inte arbetar eller studerar, det vill säga om eleven anses ha behov av exempelvis sociala relationer.

I denna artikel presenteras resultat från en enkätstudie i vilken yrkesverksamma i fritidshem beskriver sitt arbete, sin övergripande trivsel och de inkluderade arbetssätt som de använder. Inkluderande arbetssätt avser här sådant som görs för att fritidshem ska vara inkluderande och tillgängliga för alla elever. Det kan till exempel handla om att erbjuda stödinsatser så att alla elever kan delta i fritidshemmets undervisning, rutiner och lekar. Övergripande trivsel avser här känsla av välbefinnande på jobbet. Yrkesverksamma avser fritidshemslärare och övrig personal i fritidshem.Handledning, rådgivning och samverkan som yrkesverksamma i fritidshem deltar i undersöks också i enkäten.

Studiens teoretiska ramverk och syfte

Som teoretisk utgångspunkt för studien används förklaringsmodellen formuleringsarena, transformerings- och medieringsarena, och realiseringsarena utformad av Lindensjö och Lundgren (2000). Formuleringsarenan avser i denna studie den arena på vilken fritidshemmets uppdrag formuleras. Realiseringsarenan avser pedagogisk praktik, det vill säga fritidshemsverksamhet. Mellan dessa två arenor finns den så kallade transformerings- och medieringsarenan. Den arenan påvisar att uppdrag som formuleras når pedagogisk praktik genom olika medier, till exempel styrdokument. Lindensjö och Lundgren (2000) skriver att relationen mellan formuleringsarenan och realiseringsarenan är ”en medierad och transformerad relation” (s. 175). Det betyder bland annat att fritidshemslärare och övrig personal behöver tolka och avgöra hur mål ska kunna uppnås med de resurser som finns tillgängliga. I denna studie förstås alltså ett fritidshem som en realiseringsarena där uppdrag och mål med rötter i formuleringsarenan ska förverkligas.

Syftet med studien är att undersöka hur yrkesverksamma beskriver sitt arbete, övergripande trivsel och inkluderande arbetssätt i fritidshem. Det är också att undersöka handledning, rådgivning och samverkan som yrkesverksamma i fri-

---

1 I artikeln använder vi begreppen barn respektive elev synonymt. Detta beror på att i enkätundersökningen användes begreppet barn medan elev används i de styrdokument som reglerar fritidshemmets verksamhet.

tidshem deltar i. Utifrån detta syfte ställs frågorna: Vilka är de yrkesverksammas uppgifter? Hur beskriver de sin trivsel och arbetssituation på fritidshem? Vilken inkludering och vilka stödinsatser beskrivs kunna genomföras i fritidshemmet? Vilket stöd från specialpedagog eller annan profession samt samverkan med elevhälsa erbjuds de?

Fritidshemmet och dess uppdrag

Sverige, Danmark och Norge har under lång tid organiserat olika former av verksamhet för elever, dels före, dels efter skolan vilket varit och är en del av den nordiska välfärdsmodellen. Organiseringen av och vad som varit i fokus i verksamheten har dock varierat över tid där en förskjutning kan ses från en betoning på socialpedagogiska värden till ett ökat fokus på lärande och undervisning samt kvalitet (Gustafsson Nyckel, 2020). Det senaste decenniet har förändringar gjorts och ideologiska diskussioner först om fritidshems och motsvarande SFO:s roll där en utmaning som lyfts fram berör bristen på likvärdighet. Brist på likvärdighet handlar om att elevers villkor och vardag i fritidshem och SFO:s skiljer sig åt på ett sätt som inte kan anses vara främjande (Wendelborg med flera, 2018). Vidare kan, som tidigare nämnts, förskjutningar från lek till ökad betoning på lärande, undervisning och kvalitet urskiljas både i de svenska fritidshemmen (Elvstrand & Lago, 2019) och i de danska (Hvid, 2015; Moloney & Pope, 2020) och norska SFO:s (Wendelborg, 2018).

Det svenska fritidshemmet är en del av skolväsendet och utgör ett komplement till förskoleklass, grundskola och grundsärskola (Skollagen, 2010:800). Skollagens bestämmelser reglerar även fritidshemmets verksamhet, exempelvis gällande stödinsatser till elever som behöver det samt tillgång till hälsofrämjande och hälsoförebyggande elevhälsa. Likaså gäller de bestämmelser som finns i diskrimineringslagen (Diskrimineringslagen, 2008:567). Konventioner (FN, 1989, 2008) ska även de följas i fritidshemmets verksamhet. Även hållbarhetsmål ska beaktas, ett sådant exempel är att en inkluderande utbildning ska eftersträvas (FN, 2015). Inkludering avser en utbildning som är socialt, fysiskt och pedagogiskt tillgänglig för alla elever. Inkludering kan till exempel vara att elever med och elever utan behov av extra stöd och funktionsnedsättningar går i fritidshemmet tillsammans, känner gemenskap och lär sig nya kunskaper tillsammans (Lundqvist, 2016). Fritidshemmet har sedan hösten 2016 även en egen specifik del (en del nummer fyra) i läroplanen som beskriver formerna för undervisningen och det centrala innehåll som undervisningen ska ta sin utgångspunkt i (Skolverket, 2019). I läroplanen framhålls bland annat att fritidshemmet ska erbjuda elever en meningsfull fritid och möjlighet till rekreation samt stimulera elevers utveckling och lärande. Vidare att fritidshemmet ska utgå från elevers behov och intressen samt ha en friare form än skolans mer reglerade målstyrning med uttalade kunskapskrav. I fritidshemmet ska undervisning bedrivas utifrån läroplanens formuleringar och bland annat anpassas till elevernas förutsättningar och

behov samt bidra till socialt relationsskapande. Det svenska fritidshemmet utgör ett intressant nordiskt exempel. Även om verksamheterna i Sverige, Danmark och Norge liknar varandra kan Sverige förstås ha en längre tradition vad gäller att låta fritidshemmet integreras med skolan och styras av regelverk för utbildningsystem med bland annat fokus på målstyrd undervisning.

Under de senaste tio åren har antalet elever i svenska fritidshem ökat; samtidigt har andelen högskoleutbildad personal och resurser minskat (SOU, 2020:34). Därtill beskrivs utmaningar, exempelvis stora skillnader i form av lokalmässiga förutsättningar (Skolinspektionen, 2018; Skolverket, 2018). Den fackliga organisationen Lärarförbundet (2018) genomförde 2017 en enkätundersökning där över 2000 av deras medlemmar deltog. I den beskrivs svårigheter med att fullgöra sina arbetsuppgifter; exempelvis angav mer än 40% av dem som besvarade enkäten att bristen på utbildad personal i fritidshem gör att alla elever inte får det stöd som de behöver. Att realisera en fritidshemsverksamhet för alla elever förefaller inte vara helt enkelt.

Tidigare forskning

I presentationen av tidigare forskning har studier av särskild relevans inkluderats vilket innefattar områdena: profession och arbete i fritidshem, fritidshemmets uppdrag och villkor samt specialpedagogiska frågor. Det svenska fritidshemmet har, som nämnts ovan, det senaste decenniet genomgått förändringar då det på formuleringsarenan skett en ökad betoning av lärande, undervisning och även kvalitet (Gustafsson Nyckel, 2020). Svensk forskning har i flera studier fokuserat på den komplexa yrkesroll de yrkesverksamma i fritidshem ofta har då de vanligtvis arbetar i både skola och fritidshem, vilket beskrivs som ett splittrat arbete (Boström & Berg, 2018). Andersson (2013) och Haglund (2004) visade, i sina respektive avhandlingsarbeten hur fritidshemspersonalen bland annat kan inta eller tilldelas en mängd olika roller i skolan, exempelvis att fungera som assistenter till grundskolans lärare under skoldagen. Flera nationella studier visar vidare på en upplevd statusskillnad där fritidshemmets yrkesverksamma beskriver ett underläge eller känsla av konkurrens med skolans personal och verksamhet (Haglund, 2018; Hjalmarsson & Löfdahl, 2014; Lago & Elvstrand, 2020; Ludvigsson & Falkner, 2019; Närvänen & Elvstrand, 2014). Den komplexa yrkesrollen bidrar till att skapa förutsättningar för hur fritidshemmets verksamhet kan bedrivas.

Ett annat område av betydelse är studier som fokuserar på fritidshemmets uppdrag och villkor. I en etnografisk studie av Lager (2020) om möjligheter och hinder i fritidshem framkommer en stor variation gällande personalens utbildningsnivå, lokalmässiga förutsättningar, tillgängligt material och tid för planering. Detta skapar i förlängningen olika villkor för fritidshemmets verksamhet. Vidare har även studier fokuserat på fritidshemmets gruppstorlekar med resultatet att storleken på en grupp behöver vara rimlig i relation till fritidshems uppdrag och lokaler (Elvstrand & Andhismand, 2020) samt fysiska lärmiljöer (Boström &

Grewell, 2020). Boström och Grewell visade i sin forskningsöversikt över fritidshems fysiska lärmiljöer att den är varierande och ofta underdimensionerad och dåligt anpassad för fritidshemsverksamhet. Ett exempel är att de kan kännetecknas av trängsel, Trängseln påverkar elevers lärande och koncentration på ett negativt sätt. Bristfälliga lokaler kan också leda till att verksamheten blir mer strukturerad och vuxenstyrd (Boström & Augustsson, 2016). Tid är en annan aspekt som tas upp i den tidigare forskningen om uppdrag och villkor på fritidshem. En dansk studie av Gravesen och Ringskou (2017) lyfter exempelvis fram den tidspress som finns i fritidshems- och SFO-verksamheten och som påverkar pedagogernas arbete negativt och indirekt även elever på sikt.

Att arbeta med elevers sociala relationer utgör ett uppdrag för personalen vid fritidshem. Trots ökade krav på lärande visar exempelvis Boström och Berg (2018) att personal i fritidshem ser sociala relationer och elevtrygghet som det mest centrala i deras uppdrag. Dahl (2014) visar genom observationer hur yrkesverksamma i fritidshem villkorar elevers relationer genom hur de exempelvis utformar miljöer och aktiviteter men också genom hur de förhåller sig till eleverna. Elvstrand och Lago (2019) och Haglund (2015) kommer fram till motsvarande i sina studier. Av betydelse är också hur övergångar och grupperingar mellan eleverna görs (Stanek, 2011). I Lagers (2021) studie med elever framkommer att elever själva betonar vikten av att i fritidshemmet få frihet till att leka och välja aktiviteter men att på samma gång få stöd och hjälp av de vuxna i fritidshemmet.

Specialpedagogiskt inriktad forskning om fritidshem beskrivs vara begränsad (Lundbäck & Fälth, 2019). Detta torde kunna relateras till att fritidshemmet först och främst haft fokus på sociala relationer (Lago & Elvstrand, 2021) och att specialpedagogiskt inriktad forskning riktat fokus på annat, till exempel verksamhet i grundskola. Det finns ett fåtal forskningsstudier som explicit berör inkludering samt stödinsatser till elever i fritidshem. Karlsudd (2011) har visat att fritidshemmet tidigare haft en blandad elevgrupp där även elever från särskolan gått i ordinarie fritidshemsgrupper, men att andelen sårlosningar, det vill säga egna fritidshem, för dessa elever ökat de senaste decennierna. Karlsudd menar att dessa förändringar sammanfaller med att fritidshemmets uppdrag mer fokuserat på elevers lärande. Sådana krav gör att det kan bli svårare att upprätthålla en inkluderande praktik (Karlsudd, 2020). Lundqvist (2016) har beskrivit att det finns barn som utbildats i fullt inkluderande förskolor men som när de börjar i grundsärskolan med inriktning träningskola utbildas i egna fritidshem. Det betyder att möjligheter till lek och lärande i ordinarie grupper inte erbjuds dem efter övergången till skolan och att skillnaderna mellan förskola och fritidshem framträder som stora. Det betyder också att en grundsärskola med inriktning träningskola kan ha egna fritidshem för elever med intellektuell funktionsnedsättning. Lundbäck och Fälth (2019), som även nämns ovan, har genomfört en litteraturstudie om nationell och internationell fritidshemsverksamhet samt det arbete som görs i dessa för elever i behov av extra stöd. De visar bland annat att det svenska fritidshemmet, till skillnad från andra länders motsvarande verk-

samhet, förefaller vara inriktat på att erbjuda omsorg och att fungera som ett komplement till skolverksamhet. Fälth med flera (2020) visar hur personal i fritidshem fyller en viktig funktion i arbetet med inkludering av elever under hela skoldagen. De har många gånger ett inkluderande förhållningsätt. Men för att samverka mellan olika personalgrupper (lärare och fritidshemspersonal) ska fungera krävs tid vilket ofta beskrivs saknas.

Metod

Det empiriska material som studien bygger på samlades in med hjälp av en enkät till yrkesverksamma i fritidshem. Enkätmetod valdes eftersom flera informanter skulle ges möjlighet att svara samtidigt under en kort period. En enkät kan ge en övergripande bild av arbete, trivsel och inkluderande arbetssätt samt handledning, rådgivning och samverkan i fritidshem. Metoden möjliggjorde också en geografisk spridning vilket är en fördel för att fånga en möjlig variation, till exempel vad gäller utmaningar och förutsättningar. Enkäten inleddes med följande text:

Enkät till yrkesverksamma i fritidshem: Den här enkäten handlar om fritidshem, barn i behov av extra stöd [stödinsatser] och inkludering. Vi som tagit fram enkäten arbetar som universitetslektorer och forskare vid LiU och MDH där vi bland annat forskar om fritidshem. Enkäten kommer att delas ut på olika platser i Sverige. Vi vill bidra till att kunskaperna om inkludering, stödinsatser och fritidshem fördjupas samt till att förståelsen ökar för hur det kan vara att arbeta på fritidshem idag i Sverige. Vi avser att presentera resultaten från enkäten internationellt och nationellt via publikationer och presentationer. Enkäten kan besvaras av yrkesverksamma i fritidshem, till exempel barnskötare, förskollärare, fritidspedagog, lärare i fritidshem, grundskollärare, speciallärare, specialpedagog eller rektor. Du väljer själv om du vill svara på enkäten. Du svarar genom att sätta kryss i cirklar och genom att kommentera dina svar kort på de rader som finns under några av frågorna. Det tar bara några minuter att fylla i enkäten. Du är välkommen att höra av dig till någon av oss om du har några frågor om enkäten.

I enkäten frågades efter informanternas ålder, genus, yrkestitel, år i yrket och huvudsakliga uppgifter under fritidshemstid. I enkäten ställdes även frågor om eventuellt arbete i skol- och förskoleklass samt informanternas trivsel på jobbet, fritidshemmets geografiska läge, skolform som fritidshemmet hörde till, huvudman för fritidshemmet, antalet barn på fritidshemmet och fritidshemmets åldersspann. Därtill ombads informanterna besvara frågor med innehåll relaterat till inkludering, barn i behov av extra stöd, stödinsatser, den egna kompetensen, handledning och elevhälsa. Både svarsalternativ och plats för fritextsvar fanns med i enkäten. Frågorna rörde om barn med och barn utan funktionsnedsättningar/behov av extra stöd går på fritidshemmet tillsammans eller ej. Vidare antalet barn i fritidshemmet i behov av extra stöd (barn med funktionsnedsättningar inberäknade) om de stödinsatser som finns svarar mot barnens behov. Frågorna berörde också om det finns tillräcklig kompetens (bland yrkesverksamma) på fritidshemmet för att möta barnens behov, om fritidshemmets yrkesverksamma erbjuder adekvat handledning och rådgivning från specialpedagog

eller annan profession med fördjupade kunskaper om barn i behov av extra stöd samt om fritidshemmets yrkesverksamma samarbetar med elevhälsa på skolan och erbjuds adekvat hjälp och stöd från elevhälsan.

Enkäten avslutades med ett tack till informanterna och delades ut i samband med utbildningsdagar för personal i fritidshem på tre orter med tillresande informanter. Totalt utdelades 78 enkäter; 65 inkom. Elvstrand fanns tillgänglig när enkäten fylldes i och svarade på frågor som uppkom. Tiden för att besvara enkäten var omkring tjugo minuter. Enkäterna samlades in så snart de fyllts i. I enkäten fick de yrkesverksamma, utöver frågor relaterade till bakgrundsvariabler besvara frågor gällande: huvudsakliga uppgifter på fritidshemstid, trivsel i arbete, inkluderingen på fritidshem, antalet barn på fritidshem i behov av stödinsatser, exempel på svårigheter och problem som dessa barn möter på fritidshem, exempel på stödinsatser (extra anpassningar och/eller särskilt stöd) som erbjuds till dessa barn, till vilken grad stödinsatserna anses svara upp mot elevernas behov, kompetens bland yrkesverksamma på fritidshem för att möta alla barns behov, handledning och rådgivning från specialpedagog eller annan profession med fördjupade kunskaper om barn i behov av stödinsatser och samverkan med elevhälsa på skolan. Enkäten bestod av totalt 20 frågor och frågorna som ställdes var både flervalfrågor och fritextsfrågor. Möjligheten att ge fritextsvar medförde att informanterna kunde peka på viktiga saker efter eget val. Fritextsvaren varierade i antal ord vilket inte är ovanligt i enkätstudier. De flesta informanterna var mellan 40–59 år och kvinnor. Deras yrkestitel var vanligen fritidspedagog och yrkeserfarenheten 20 år eller mer. Fritidshemmen de arbetade vid låg på landet, i ett mindre samhälle, i en förort eller i en stad och tillhörde grundskolan (n=55) med undantag för några som tillhörde grundsärskolan (n=8). Antalet barn på fritidshemmen var oftast mellan 30–69 barn.

Sextiotre av de 65 inkomna enkäterna analyserades då två informanter bara fyllde i bakgrundsvariabler och således inte besvarade de frågor som ligger till grund för analys. Bortfallet var därmed 19% med en relativ liten påverkan på studiens trovärdighet. De insamlade enkäterna, och som ingår i analysen, numrerades från ett till 63. Data från enkäterna, både svar från flervalfrågor och svar på fritextsfrågor, fördes sedan över till ett Worddokument där en översikt över data möjliggjordes. Data sammanställdes fråga för fråga för att sedan summeras, analyseras och presenteras genom frekvenser (N; n). Ett exempel på en frekvens är antalet informanter som angett att de trivs i sitt arbete. I syfte att belysa innebörden i resultat och öka studiens trovärdighet relaterades fritextsvar till frekvenser. Fritextsvaren som användes för att belysa frekvenser valdes ut med omsorg, dels för att kunna fungera representativt för en större mängd fritextsvar, dels för att stärka förståelsen av frekvenser. Utfall av analysen relateras till det teoretiska ramverket i diskussionen och utgör inte ett analysverktyg i den här studien.

Under forskningsprocessen har utgångspunkt tagits i Vetenskapsrådets (2017) rekommendationer om god forskningsetik. Informanterna har informerats om studien både muntligt och skriftligt samt tillfrågats om samtycke att delta. Enkä-

ten inleddes med en text i vilken informanterna informerades om projektet samt att det var frivilligt att fylla i enkäten. Inga personuppgifter som kan kopplas till en enskild person har samlats in då informanterna i enkäten inte angett egna namn eller namn på fritidshemmet som de arbetade i. Under ifyllande av enkäterna angav enstaka informanter att enkäten hade omfattade frågor och att mer tid skulle behövs för ifyllandet av den. Närvarande forskare erbjöd då deltagarna att skicka in enkäterna senare så att de skulle få möjlighet att svara under en längre period. Ingen informant valde det förfaringssättet utan lämnade enkäten på plats. Då enkäterna fylldes i, i samband med utbildningsdagar, satt informanterna ofta grupperade med sina kollegor. Detta innebar att de i viss mån hjälpte varandra att tolka en fråga eller att relatera frågan till sin egen fritidshemspraktik. Det går inte att veta att informanterna svarat individuellt på samtliga frågor eller om de upplevt stress när enkäter fylldes i.

Resultat

När informanterna (N=63) beskriver sina arbetsuppgifter beskriver de ett *arbete* som innefattar att planera och genomföra fritidshemsverksamhet, att medverka i övrig skolverksamhet samt att sköta administrativa uppgifter. Endast fyra av dem (n=4) arbetar inte i övrig skolverksamhet. I beskrivningar av vilka arbetsuppgifter de har i grundskola eller förskoleklass förekommer svar som ”har egna grupper under skoltid”, ” [är] vikarie när lärare är borta” eller ” [har hand om en] rastaktivitet” Vidare ”[är] resurs i klass”, ” [utgör] ett stöd till de elever som behöver lite extra” och ”har hand om ett specifikt barn utanför grupp”.

Det framkommer att informanterna på det stora hela *trivs* på jobbet och den egna realiseringsarenan; helt (n=55) eller delvis (n=8). Ingen informant har svarat att de inte trivs på jobbet. Som positivt med arbete på fritidshem lyfter informanterna fram relationer med elever och kollegor samt att kunna följa elever i deras utveckling. Exempelvis skriver informanterna följande: ”God stämning mellan elever och vuxna”. ”Jag gillar att se de framsteg som elever gör som man jobbat med så länge”. ”Har jättebra arbetskamrater som gör att det är kul att gå till jobbet även om vissa dagar är jobbiga”. Som negativt med arbete i fritidshem framhålls att arbetssituationen kan bli ansträngd. En anledning till det är stora elevgrupper och att personalsituationen då upplevs som ansträngd. En ytterligare anledning till negativ trivsel är att information från rektor till personal på fritidshem beskrivs som otillräcklig. Ledningen anses i flera fall bristande och beskrivs ha mer fokus på den obligatoriska grundskolan än på fritidshem.

Vad gäller *inkluderande arbetssätt* angav de flesta informanter (n=53) att elever med och elever utan behov av extra stöd/funktionsnedsättningar går i fritidshemmet tillsammans; de deltar i samma aktiviteter. Ett fåtal (n=9) svarade att elever med funktionsnedsättningar/behov av extra stöd [stödinsatser] går i en egen fritidshemsgrupp, men att de regelbundet deltar i fritidshemsaktiviteter där de möter elever utan funktionsnedsättningar och behov av extra stöd. Ingen infor-

mant har svarat att fritidshemmet de arbetar på är segregerat. En informant svarar inte på frågan.

Ungefär hälften av informanterna (n=33) anger att de har en till fyra *elever i behov av extra stöd i fritidshemmet* medan övriga informanter (n=29) anger att de har fem eller fler elever i behov av stödinsatser. På ett fritidshem (n=1) anges att antalet elever i behov av extra stöd är tio eller fler. En beskriven svårighet relaterad till elever i behov av extra stöd berör socialt samspel och beskrivs av informanterna i termer som: ”svårt att läsa av socialt samspel” eller ”svårt att kommunicera med andra”. Orsaker till att behov av extra stöd uppstår beskrivs av informanter, även om det inte direkt efterfrågades i enkäten, inte enbart som relaterade till eleven som individ, utan även till fritidshemmets resurser och strukturella villkor i form av bemanning, elevgruppstorlek och lokalmässiga förutsättningar. En beskrivning som återkommer handlar om ”många barn”, det vill säga alltför stora elevgrupper som elever vistats i under stor del av eftermiddagstiden. Vidare beskrivs också att de stora elevgrupperna leder till betingelser som är svårare för vissa elever än andra att hantera. Det kan handla om ”hög ljudnivå” eller ”för många intryck”, vilket kan göra det svårt för vissa att exempelvis koncentrera sig, enligt informanter. De stora elevgrupperna framhålls även leda till svårigheter för elever att skapa sociala relationer. En informant skrev att ”det är svårt att leka med för många barn” och en annan att det är svårt att knyta an till ”för många vuxna”. Ytterligare ett område som lyfts fram som något som kan skapa behov av extra stöd till elever är fritidshemmets specifika pedagogiska kontext; den är ofta friare till sin karaktär än skolans. Här betonar informanter framför allt valsituationer för elever: det kan handla om att elever ställs inför ”för många val” i fritidshem eller att det är ”svårt att fokusera på en sak när det finns för många valmöjligheter”. Stöd ges framför allt utifrån befintlig personal. Exempel på stödinsatser som sätts in är: ”Särskild plats vid mellanmålet”, ”tydliga och korta instruktioner”, ”aktiviteter i mindre grupper”, ”hjälp att komma in i lek med andra elever”, ”varaktig vuxennärvaro i sociala samspel”, ”vuxenledda aktiviteter”, ”tydliga rutiner”, ”anpassat material”, ”rum att kunna dra sig undan till”, ”lägre krav än för andra elever” och/eller ”anpassat schema”. Stödinsatser anses, enligt informanter, motverka att eleverna misslyckas i sociala relationer eller får en negativ stämpel. Endast två av informanterna (n=2) anger att stöd helt saknas i det egna fritidshemmet.

När informanterna ska beskriva i vilken utsträckning *stödinsatserna* svarar upp mot elevernas behov svarar 40 av informanterna (n=40) att de stödinsatser som eleverna får inte eller bara delvis svarar upp mot elevernas behov; 14 av informanterna (n=14) svarar att stödet gör det. Nio informanter svarar inte på frågan. Informanterna lyfter exempelvis att eleverna har ”assistent i skolan men inte i fritids”. ”De [elever som är i behov av extra stöd] får ingen hjälp alls och vi som jobbar får inte delta i möten kring dessa barn som hälsoteam/rektor/förälder har som skulle kunna ge oss mer info om hur vi skulle kunna arbeta”. Kännetecknade för svaren är resursbrist och att fritidshemmets behov inte alltid har

samma prioritet som skolans: de är inte kunskapsrelaterade. Sjutton informanter (n=17) menar att de har tillräcklig kompetens (bland de yrkesverksamma i fritidshemmet) för att möta elevernas behov, 42 av informanterna (n=42) menar att det delvis är så och fyra av dem (n=4) menar att de inte har tillräcklig kompetens för att möta elevers behov i fritidshem.

Tjugonio (n=29) av informanterna, vilket är mindre än hälften, har svarat att de erbjuds *adekvat handledning och rådgivning från specialpedagog* eller annan profession med fördjupade specialpedagogiska kunskaper. Övriga svarar att så inte är fallet. I ett fall där handledning, från exempelvis specialpedagog, skett har personal på fritids fått ”tjatat länge och fått till EN träff”.

Tjugosex (n=26) av informanterna svarar att de *samverkar med elevhälsa* och erbjuds adekvat hjälp och stöd från elevhälsan. Övriga svarar att så inte är fallet. Informanterna beskriver att följande kan saknas: handledning av specialpedagog, rådgivning inom neuropsykiatriska funktionsnedsättningar och specialpedagogik, fritidshemspersonal som är med på Elevhälsoteam (EHT) och andra möten och stöd från elevhälsan. En skrev att de ”måste lära sig av situationen och varandra”. En annan att ”fritids glöms bort [av elevhälsan]”.

Diskussion

Syftet med enkätstudien var att undersöka hur yrkesverksamma beskriver sitt arbete, övergripande trivsel och inkluderande arbetssätt i fritidshem. Syftet var också att undersöka handledning, rådgivning och samverkan som yrkesverksamma i fritidshem deltar i. Fritidshem förstås i studien utgöra en realiseringsarena och kopplas på det sättet främst till studiens teoretiska ramverk konceptuellt.

Resultaten påvisar ett varierat arbete som innefattar allt från att planera och genomföra fritidshemsverksamhet, medverka i övrig skolverksamhet till att sköta administrativa uppgifter. Liknade resultat har påvisats av Boström och Berg (2018), Andersson (2013) och Haglund (2004). Arbetet som yrkesverksam i fritidshem förefaller vara mångdimensionellt och inte enbart relaterat till fritidshemmets realiseringsarena eftersom de yrkesverksamma också arbetar i skolan.

I denna mångfald av arbetsuppgifter så beskriver informanterna att de i hög grad gör insatser för inkludering. Detta kan jämföras med Fälth med flera (2020) som i sin studie beskriver att personal i fritidshem många gånger har ett inkluderande förhållningsätt. Samtidigt beskriver de att de skulle vilja göra mer och att de exempelvis inte alltid kan göra de anpassningar som behövs. Det verkar alltså finnas en spänning mellan fritidshemmet som realiseringsarena och informanternas tolkning av vad de vill och borde göra samt deras uppdrag. Det kan illustreras i termer av en spänning mellan formuleringsarenan, transformerings- och medieringsarenan, och realiseringsarenan när termer från Lindensjö och Lundgren (2000) används. I flera fall beskrivs fritidshemmets inkluderande arbete som att informanterna gör vad de kan på realiseringsarenan trots en mångfald av arbetsuppgifter och många gånger otillräckliga resurser. Tidigare studier (Karlsudd,

2011; Lundqvist, 2016) har visat att inkludering inte alltid realiseras i fritidshem. I denna studie framstår det, utifrån informanternas beskrivningar, dock som om inkludering genomförs och att inkluderande arbetssätt används. Det kan förstås som en positiv trend på realiseringsarenan med tanke på att inkludering värnas (FN, 2008) och idag utgör ett hållbarhetsmål (FN, 2015) på formuleringsarenan.

Flera informanter beskriver också att de i den egna realiseringsarenan befinner sig i skuggan av skolan. Detta uttryck avser inte enbart en upplevd brist på uppbackning i form av handledning, rådgivning och samverkan utan speglar även känslor av utanförskap och av att inte vara prioriterad. Även tidigare studier (Elvstrand, 2014; Haglund, 2018; Hjalmarsson & Löfdahl, 2014; Lago & Elvstrand, 2020; Ludvigsson & Falkner, 2019) har påvisat en upplevd statusskillnad där fritidshemmets yrkesverksamma beskriver ett underläge och en upplevd konkurrens med skolan. Det förefaller finnas behov av förbättringar på flera fritidshem samt en översyn över de prioriteringar som görs på skolor. Inte något fritidshem ska behöva befina sig i skuggan av den övriga skolverksamheten.

Trots upplevda utmaningar och en ibland förekommande upplevd brist på uppbackning i form av handledning, rådgivning eller samverkan med elevhälsan förefaller inkludering återkommande genomföras och stödinsatser sätts in. Vad som dock är anmärkningsvärt och behöver lyftas fram är att de villkor som beskrivs råda i många fritidshem kan bidra till att elever får svårigheter, eller får än större svårigheter, i att kunna fungera och kunna må bra i fritidshemmets verksamhet. Informanterna beskriver att orsaker till att behov av extra stöd uppstår inte enbart relateras till eleven som individ, utan även till fritidshemmets bemanning, elevgruppstorlek och lokalmässiga förutsättningar. Att ett fritidshem har en bra fysisk miljö är viktigt ur ett elevrättsligt perspektiv (jfr Boström & Grewell, 2020).

Studiens resultat visar vidare att fritidshemslärare i stor utsträckning trivs med sitt arbete. Arbetet kan alltså – trots variationer, stora elevgrupper, begränsade resurser, bristande ledning samt avsaknad av handledning, rådgivning och samverkan – vara trivsamt. En förklaring kan vara god laganda och en annan förklaring att yrkesverksamma i fritidshemmen är vana att arbeta med hög grad av flexibilitet och att försöka tillvarata de tillgängliga resurser som finns. Ytterligare en förklaring kan vara att det, vid sidan av upplevda negativa aspekter, beskrivs finnas förutsättningar som är mer positiva såsom möjligheterna att bygga goda relationer med elever och att kunna följa elevers utveckling över tid. Spänningen mellan beskrivna brister i förutsättningar och en upplevd egen trivsel kan tyckas motsägelsefull och relationen dem emellan är något som skulle behöva studeras ytterligare. En faktor som egen trivsel kan ha betydelse för hur man tar sig an arbetet med exempelvis inkludering.

Studiens resultat kan inte generaliseras till andra kontexter utan ska förstås som belysande exempel på fritidshem som realiseringsarena. Studien gör inte heller anspråk på att beskriva hur det faktiskt är utan utgår från yrkesverksammans beskrivningar. Observationer har inte skett i fritidshemmen, och

bakgrundsvariablerna, såsom uppgiven yrkestitel, har inte kontrollerats med faktiska förhållanden. Mer forskning behövs för att veta om resultat som trätt fram kan anses vara giltiga även i andra svenska fritidshem. I denna studie har fokus främst varit på realiseringsarenan men utifrån studiens resultat skulle man ytterligare behöva studera kopplingen mellan uppdragets formulering och realisering genom exempelvis intervjuer. En sådan studie skulle kunna fördjupa kunskaperna om kopplingen mellan mål i styrdokument och val som görs i fritidshem. Studien har relevans för dem som arbetar i eller med fritidshem på olika sätt, exempelvis fritidshemslärare, forskare, rektorer samt för dem som arbetar med att formulera fritidshemmets uppdrag. Den kan antas ha särskilt relevans för specialpedagoger och elevhälsa som enligt den här studien kan behöva rikta än mer uppmärksamhet till fritidshem. En anledning till det är att deras kompetens efterfrågas i fritidshemmen.

Bidrag

Författarna planerade studien, analyserade dess data och skrev artikeln tillsammans. Elvstrand och Lago sammanställde data. Lundqvist tog fram underlag till enkät och Elvstrand samlade in data.

Litteratur

- Andersson, B. (2013). *Nya fritidspedagoger: I spänningsfältet mellan tradition och nya styrformer*. (Diss, Umeå universitet, Umeå). Hämtad från <http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:603114/FULLTEXT02.pdf>
- Boström, L., & Augustsson, G. (2016). Learning Environments in Swedish Leisure-time Centres: (In)equality, "Schooling", and Lack of Independence. *International Journal for Research on Extended Education*, 4(1),125-145. <http://dx.doi.org/10.3224/ijree.v4i1.24779>
- Boström, L., & Berg, G. (2018). Läroplansimplementering och korstryck i fritidshemmets arbete. *Educare*, 2, 107-132. <https://doi.org/10.24834/EDUCARE.2018.2.6>
- Boström, L., & Grewell, C. (2020). Fritidshemmet lokaler och materiella resurser i relation till verksamhetens kvalitet. I *Betänkande av Utredningen om fritidshem och pedagogisk omsorg: Stärkt kvalitet och likvärdighet i fritidshem och pedagogisk omsorg*, SOU 2020:34 (s. 493-516). Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Dahl, M. (2014). *Fritidspedagogers handlingsrepertoar: Pedagogiskt arbete med barns olika relationer*. (Diss, Linnéuniversitetet, Växjö). Hämtad från <http://lnu.diva-portal.org/smash/get/diva2:755038/FULLTEXT01.pdf>
- Diskrimineringslagen (SFS, 2008:567) Arbetsmarknadsdepartementet. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567
- Elvstrand, H., & Andishmand, C. (2020). Gruppstorlek i fritidshem: En forskningsöversikt. I *Betänkande av Utredningen om fritidshem och pedagogisk omsorg: Stärkt kvalitet och likvärdighet i fritidshem och pedagogisk omsorg*, SOU 2020:34 (s. 517-550). Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Elvstrand, H., & Lago, L. (2019). "You know that we are not able to go to McDonald's": Processes of doing participation in the Leisure Time Center. *Early Child Development and Care*, 189(13), 2156-2166. <https://doi.org/10.1080/03004430.2018.1443920>

- Fälth, L., Lundbäck, B., & Mekic Lindberg, A. (2020). Pupils with Special needs -Collaboration between School and School-age Educare. *Social Sciences and Education Research Review*, 7(2), 7-26.
- Förenta Nationerna, FN (1989). *Barnkonventionen*. Hämtad från <https://unicef.se/rapporter-och-publikationer/barnkonventionen>
- Förenta Nationerna, FN (2015). *FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*. Hämtad från <https://www.regeringen.se/contentassets/0b52fa83450445aebbf88827ec3eeeb8/fns-konvention-om-rattigheter-for-personer-med-funktionsnedsattning-ds-200823>
- Förenta Nationerna, FN (2015). *Att förändra vår värld: Agenda 2030 förhållbar utveckling*. Hämtad från https://www.regeringen.se/49c2e4/globalassets/regeringen/dokument/finansdepartementet/agenda-2030/att-forandra-var-varld_agenda-2030-for-en-hallbarutveckling.png.pdf
- Gravesen, D.T., & Ringskou, L. (2017). On the move from pedagogy to timeagogy?: Or how time constitutes the work of pedagogues in the Danish Primary School and Leisure-time Center. *International Journal for Research on Extended Education*, 5(2), 164-177. <https://doi.org/10.3224/ijree.v5i2.04>
- Gustafsson Nyckel, J. (2020). Vägen mot det undervisande fritidshemmet. I B. Haglund, J. Gustafsson Nyckel & K. Lager (Red.), *Fritidshemmets pedagogik i en ny tid* (s. 59-77). Malmö: Gleerups.
- Haglund, B. (2004). *Traditioner i möte: En kvalitativ studie av fritidspedagogers arbete med samlingar i skolan*. (Diss., Göteborgs universitet, Göteborg). Hämtad från https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/16424/3/gupea_2077_16424_3.pdf
- Haglund, H. (2015). Pupil's opportunities to influence activities: A study of everyday practice at a Swedish leisure-time centre. *Early Child Development and Care*, 185(10), 1556-1568. <http://dx.doi.org/10.1080/03004430.2015.1009908>
- Haglund, B. (2018). "Men dom flesta har en liknande situation": En narrativ om bristande personella resurser och omgivningen begränsade förväntningar, *Barn*, 2, 75-92. <https://doi.org/10.5324/barn.v36i2.2766>
- Hjalmarsson, M., & Löfdahl, A. (2014). Omsorg i svenska fritidshem: Fritidspedagogers etiska förmåga och konsekvenser för barn. *Barn*, 3, 91-105.
- Hviid, P., Gammelgaard, K., & Bak, S. (2015). Frihet och fritidspedagogik. I P. Hviid & C. Højholt, (Red.), *Fritidspedagogik med barnperspektiv* (s. 149-171). Lund: Studentlitteratur.
- Karlsudd, P. (2011). "Integreringsreservatet": Finns det kvar? I A. Klerfelt & B. Haglund (Red.), *Fritidspedagogik: Fritidshemmets teorier och praktiker* (s. 61-79). Stockholm: Liber.
- Karlsudd, P. (2020). Looking for Special Education in the Swedish After-School Leisure Program Construction and Testing of an Analysis Model. *Education Sciences*, 10(12), 1-13. <https://doi.org/10.3390/educsci10120359>
- Lager, K. (2020). Possibilities and Impossibilities for Everyday Life: Institutional Spaces in School-Age Educare, *IJREE – International Journal for Research on Extended Education*, 8, 22-35. <https://doi.org/10.3224/ijree.v8i1.03>
- Lager, K. (2021). "Som kompisar, fast vuxna": relationens betydelse för barns aktörskap i fritidshem. *Barn*, 2-3, 29-45. <https://doi.org/10.5324/barn.v39i2-3.3785>
- Lago, L., & Elvstrand, H. (2020). "Vi har väldigt lite tid för varandra här": Temporala och spatiala förutsättningar för samverkan mellan grundskola, förskoleklass och fritidshem. *Utbildning & Lärande*, 14(1), 121-138.
- Lago, L., & Elvstrand, H. (2021). *Sociala relationer i fritidshem*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Lindensjö, B., & Lundgren, U.P. (2000). *Utbildningsreformer och politisk styrning*. Stockholm: HLS förlag.
- Ludvigsson, A., & Falkner, C. (2019). Fritidshem: ett gränsland i utbildningslandskapet: Lärare i fritidshems institutionella identitet. *Nordisk tidsskrift för pedagogik och kritikk*, 5, 13-26. <http://dx.doi.org/10.23865/ntpk.v5.1181>

- Lundbäck, B., & Fälth, L. (2019). Leisure-Time activities including children with special needs: A research overview. *International Journal for Research on Extended Education*, 7(1), 20-35. <https://doi.org/10.3224/ijree.v7i1.03>
- Lundqvist, J. (2016). *Educational pathways and transitions in the early school years: Special educational needs, support provisions and inclusive education*. (Diss, Stockholms universitet, Stockholm.) Hämtad från <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:896595/FULLTEXT01.pdf>
- Läraryrket (2018). *Mer tid för kvalitet och arbetsglädje: 2000 lärare i fritidshem om sin arbets-situation*. Läraryrket. Stockholm. Hämtad från https://res.cloudinary.com/lararyrket/image/upload/v1523346563/610ff28e9965518b115b5568bbefdb68/Mer_tid_fo_r_kvalitet_och_arbetsgla_dje-2000_la_rare_i_fritidshem_om_sin_arbets-situation.pdf
- Moloney, M., & Pope, J. (2020). Changes and challenges in school-age childcare in Copenhagen. *Education 3-13*, 48(1), 76-86. <http://dx.doi.org/10.1080/03004279.2019.1575445>
- Närvänen, A-L. & Elvstrand, H. (2014). På väg att (om)skapa fritidshemskulturer: om visioner och gränsdragningar och identitetsarbete. *Barn*, 3, 9-27. <https://doi.org/10.5324/barn.v33i3.3498>
- Skolinspektionen (2018). *Undervisning i fritidshemmet*. Stockholm: Skolinspektionen. Hämtad från: https://skolinspektionen.se/globalassets/02-beslut-rapporter-stat/granskningsrapporter/tkg/2018/fritidshem/fritidshem_rapport_2018.pdf
- Skollagen (SFS, 2010:800) Utbildningsdepartementet. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800
- Skolverket (2018). *Nya läroplansdelar för fritidshemmet och förskoleklassen: En utvärdering av Skolverkets insatser samt implementeringen av läroplansdelen för fritidshemmet*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2019). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, Lgr11*. Stockholm: Skolverket.
- Stanek, A.H. (2011). Børns fællesskaber og fællesskabernes betydning: analyseret i indskolingen fra børnehaven til 1. klasse og SFO. Roskilde Universitetscenter.
- SOU 2020:34 (2020). *Stärkt kvalitet och likvärdighet i fritidshem och pedagogisk omsorg*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Wendelborg, C., Caspersen, J., Mordal, S., Ljusberg, A-L., Valenta, M., & Bunar, N. (2018) *Lek, Læring og ikke-pedagogikk for alle: Nasjonal evaluering av skolefritidsordningen i Norge*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Vetenskapsrådet (2017). *God forskningsledelse*. Stockholm: Vetenskapsrådet.